

علم النفس

از دیدگاه اندیشمندان مسلمان

دکتر رحیم روئی نصرتی
دکتر حسن بدی

زیر نظر آیت الله سید محمد غروی راد

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۳۹۶

تاروئی نصرتی، رحیم، ۱۳۴۳-
 علم النفس از دیدگاه اندیشمندان مسلمان / رحیم تاروئی نصرتی، حسن عبیدی. - قم: پژوهشگاه حوزه و
 دانشگاه، ۱۳۹۶.

چهارده، ۲۶۶ص: جدول، نمودار - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۴۱۷؛ روان‌شناسی: ۲۹)
 بها: ۱۵۴۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-298-193-6

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۲۲۳]-۲۵۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 نمایه.

۱. روان‌شناسی اسلامی، ۲. فلسفه اسلامی، الف. عبیدی، حسن، ۱۳۵۳- ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

ج. عنوان.

۲۹۷ / ۴۸۵

۱۳۹۶ / ۲۳۰ / ۸ / ۱

۵۰۵۶۲۰۱

د. نشر کتابخانه ملی

علم النفس از دیدگاه اندیشمندان مسلمان

مؤلفان: دکتر رحیم تاروئی نصرتی و دکتر حسن عبیدی

زیر نظر: آیت‌الله سیدمحمد غروی راد

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

تعداد: ۶۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۵۴۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیس، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات: ۰۲۲۱۱۱۳۰) شماره: ۰۲۵۸۰۳۰۹۰

ص.ب. ۳۱۵ - ۳۷۱۸۵ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و نفس، نش کوی آسکو، تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

www.ketab.ir/rihu

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر، بی‌انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارآیی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های جهان است. این متقن مولفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی میانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمیني علیه السلام بناگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اسانید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد. در سال ۱۳۸۳ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به عنوان منبع درسی و تحقیقی برای دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی و فلسفه و نیز دیگر علاقه‌مندان به این دست از مطالعات تهیه شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای صلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پیوسته پژوهشگاه لازم می‌دانند از گروه روان‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و نویسندگان محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر رحیم نارویی نصرتی و دکتر حسن عبدی و نیز ناظر محترم اثر جناب آیت‌الله سید محمد غروی راد و ارزیابان محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر مسعود آذربایجانی و دکتر سید محمد رضا زاده سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
بخش اول: علم النفس فلسفی و روان شناسی / ۷	
۷	مقدمه
۷	چیستی روان شناسی
۸	جایگاه روان شناسی
۱۰	درس اول: روش شناسی، اصطلاحات و بیان مقصود
۱۰	اهداف درس
۱۰	پیشش های آغازین
۱۱	مقدمه
۱۱	۱-۱. روش شناسی
۱۱	۱-۱-۱. روش عقلی
۱۲	۱-۱-۲. روش اشرافی
۱۴	۱-۱-۳. روش متعالیه
۱۴	۱-۱-۴. روش تجربی
۱۵	۱-۲. آشنایی با اصطلاحات
۱۵	۱-۲-۱. فلسفه
۱۵	۱-۲-۱-۱. معنای اول: علم به حقایق
۱۵	۱-۲-۱-۲. معنای دوم: علم به موجود بما هو موجود
۱۶	۱-۲-۲. علم النفس
۱۹	۱-۲-۳-۱. علم
۱۹	۱-۲-۳-۲. نفس
۲۰	۱-۲-۳-۳. معرفت نفس

۲۱ ۳-۱. بیان مقصود
۲۲ خلاصه درس
۲۳ پرسش‌های پایانی
۲۳ منابعی برای مطالعه بیشتر
۲۴ درس سوم: تعریف نفس و وجود آن
۲۴ اهداف درس
۲۴ پرسش‌های آغازین
۲۴ مقدمه
۲۵ ۱-۱. تعریف نفس
۲۵ ۱-۲. افلاکون
۲۵ ۲-۱.۲. اخطو
۲۶ ۳-۱.۲. ابن
۲۶ وازگان
۲۷ ۴-۱.۲. صدرالمتألهین
۲۸ ۵-۱.۲. علامه طباطبائی
۲۸ ۲-۲. وجود نفس
۲۸ ۱-۲-۲. بدیهی شمردن وجود نفس
۲۹ ۲-۲-۲. اثبات وجود نفس
۲۹ ۱-۲-۲-۲. بیان اول: مشاهده آثار نفس
۳۰ ۲-۲-۲-۲. بیان دوم: انسان رها در فضا
۳۱ خلاصه درس
۳۱ پرسش‌های پایانی
۳۲ منابعی برای مطالعه بیشتر
۳۳ درس سوم: ماهیت نفس، ویژگی‌ها، انواع نفس و تعدد آن
۳۳ اهداف درس
۳۳ پرسش‌های آغازین
۳۳ مقدمه
۳۴ ۱-۳. چیستی نفس
۳۵ ۲-۳. انواع نفس
۳۵ ۱-۲-۳. نفس نباتی
۳۵ ۲-۲-۳. نفس حیوانی
۳۵ ۳-۲-۳. نفس انسانی
۳۶ ۳-۳. ویژگی‌های نفس انسانی
۳۶ ۱-۳-۳. جوهر بودن

۶۱	۱-۲-۵. قول اول: قدیم زمانی بودن نفس انسانی
۶۲	۲-۱-۲. قول دوم: حادث زمانی بودن نفس انسانی
۶۴	۲-۲-۵. حادث بودن نفس انسانی از نظر نقلی
۶۵	۳-۵. جمع‌بندی
۶۵	خلاصه درس
۶۶	پرسش‌های پایانی
۶۶	منابعی برای مطالعه بیشتر
۶۷	درس ششم: رابطه نفس و بدن
۶۷	اهداف درس
۶۷	پرسش‌های آغازین
۶۸	مقدمه
۶۸	۱-۶. پرسش‌های ابتدایی در ارتباط با درس و بدن
۶۹	۲-۶. دیدگاه‌های نظری درباره رابطه نفس و بدن
۶۹	۱-۲-۶. یگانه‌گرایی
۷۱	۲-۲-۶. دوگانه‌گرایی
۷۳	۱-۲-۶. نمونه‌هایی از تأثیرات بدن بر نفس
۷۴	۲-۲-۶. نمونه‌هایی از اثرگذاری نفس بر بدن
۷۵	۳-۲-۶. پیچیدگی رابطه نفس و بدن
۷۶	۳-۶. نمونه‌هایی از چالش‌های رابطه مسئله نفس و بدن
۷۸	۱-۳-۶. تبیین نحوه رابطه نفس و بدن در گستره رویکردهای نظری
۷۸	۱-۱-۳-۶. یگانه‌گرایی (این‌همانی) مادی
۸۰	۲-۱-۳-۶. دوگانه‌گرایی و نحوه رابطه نفس و بدن
۸۱	۳-۱-۳-۶. توازی‌گرایی
۸۱	۲-۳-۶. دیدگاه اندیشمندان مسلمان درباره نحوه رابطه نفس و بدن
۸۵	۱-۲-۳-۶. برخی از نتایج منطقی و عینی نظر ملاحظه‌را
۸۶	خلاصه درس
۸۷	پرسش‌ها
۸۸	منابعی برای مطالعه بیشتر
۸۸	درس هفتم: قوای نفس و رابطه نفس و قوا
۸۸	اهداف درس
۸۸	پرسش‌های آغازین
۸۸	مقدمه
۸۹	مفهوم قوای نفس

۱۸۹	۱-۷. وحدت یا کثرت قوا
۹۰	۲-۷. قوای نفس
۹۰	۱-۲-۷. قوای نفس نباتی
۹۲	۲-۲-۷. قوای نفس حیوانی
۹۳	۳-۲-۷. قوای نفس انسانی
۹۴	۱-۳-۲-۷. عقل نظری
۹۵	۲-۳-۲-۷. عقل عملی
۹۶	۳-۲. رابطه نفس و قوا
۱۰۰	خلاصه درس
۱۰۰	پرسش‌های پایانی
۱۰۰	منابعی برای مطالعه بیشتر
۱۰۲	درس هشتم: کمال و سعادت نفس
۱۰۲	اهداف درس
۱۰۳	پرسش‌های آغازین
۱۰۳	مقدمه
۱۰۳	۱-۸. مفهومی‌شناسی
۱۰۳	۱-۱-۸. معنای لغوی لذت، سعادت و کمال
۱۰۴	۲-۱-۸. معنای اصطلاحی لذت، سعادت و کمال
۱۰۷	۳-۱-۸. رابطه لذت، سعادت و کمال
۱۰۸	۴-۸. حقیقت سعادت انسانی
۱۰۸	۱-۲-۸. ابعاد وجودی انسان
۱۰۸	۱-۱-۲-۸. قوای نفس نباتی
۱۰۸	۲-۱-۲-۸. قوای نفس حیوانی
۱۱۰	۲-۲-۸. مقایسه سعادت قوا
۱۱۱	۳-۸. کمال نهایی انسان
۱۱۱	۱-۳-۸. ابعاد کمال انسانی
۱۱۲	۱-۱-۳-۸. کمال انسان در بعد نظری
۱۱۳	۲-۱-۳-۸. کمال انسان در بعد عملی
۱۱۳	۲-۳-۸. مراتب کمال
۱۱۳	۳-۲-۸. پیش‌شرط‌های دستیابی به کمال
۱۱۴	۱-۳-۳-۸. معرفت
۱۱۴	۲-۳-۳-۸. زهد و عزم
۱۱۴	۳-۳-۳-۸. ریاضت
۱۱۴	۴-۳-۸. موانع دستیابی به کمال
۱۱۴	۱-۴-۳-۸. چهل

۱۱۵ ۲-۴-۲-۸ عصیان
۱۱۵ ۳-۴-۲-۸ حب دنیا
۱۱۶ ۴-۲-۸ کمال انسانی در قرآن
۱۱۶ ۱-۴-۳-۸ سعادت
۱۱۶ ۲-۴-۳-۸ قوز
۱۱۶ ۳-۴-۳-۸ فلاح
۱۱۷ خلاصه درس
۱۱۸ پرسش‌های پایانی
۱۱۸ منابعی برای مطالعه بیشتر
۱۱۹ درس نهم: تناسخ
۱۱۹ اهداف درس
۱۱۹ پرسش‌های آغازین
۱۱۹ مقدمه
۱۲۰ ۱-۹ مفهوم تناسخ
۱۲۰ ۱-۱-۹ معنای لغوی تناسخ
۱۲۰ ۲-۱-۹ معنای اصطلاحی تناسخ
۱۲۱ ۲-۹ بررسی فلسفی تناسخ
۱۲۲ ۱-۳-۹ دلیل اول: تدبیر نفس
۱۲۳ ۲-۳-۹ دلیل دوم: دیدگاه صدرالمطالین
۱۲۴ ۳-۹ تناسخ در آیات و روایات
۱۲۶ خلاصه درس
۱۲۷ پرسش‌های پایانی
۱۲۷ منابعی برای مطالعه بیشتر

بخش دوم: دیدگاه‌های روان‌شناختی اندیشمندان مسلمان / ۱۲۹

۱۲۹ مقدمه
۱۳۰ درس دهم: پایه‌های زیستی رفتار و اندیشمندان مسلمان
۱۳۰ اهداف درس
۱۳۰ پرسش‌های آغازین
۱۳۰ مقدمه
۱۳۳ ۱-۱۰ رابطه پایه‌های زیستی و حالت‌های روان‌شناختی از نگاه اندیشمندان مسلمان
۱۳۴ ۱-۲-۱۰ دماغ، حفره‌های آن، و محل قوا
۱۳۶ ۲-۱۰ پایه‌های زیستی و سلامت روان از نگاه اندیشمندان مسلمان
۱۳۸ ۳-۱۰ پایه‌های زیستی رفتار و رویکردهای درمانی اندیشمندان مسلمان

۱۷۵	۳-۱۲. ابن مسکویه
۱۷۵	۱-۲-۱۲. بیماری‌های نفسانی، علل و درمان آنها از نظر ابن مسکویه
۱۷۶	۲-۳-۱۲. حفظ سلامت نفس
۱۷۸	۱-۲-۳-۱۲. بازگرداندن سلامت نفس
۱۷۸	۴-۱۲. ابن سینا
۱۷۹	۱-۳-۱۲. هیجان (انفعال) و کشف بیماری روانی توسط ابن سینا
۱۷۹	۵-۱۲. ابن حزم
۱۸۰	۱-۵-۱۲. اندوه، آسیب‌شناسی و درمان آن از نظر ابن حزم
۱۸۰	۶-۱۲. غزال
۱۸۰	۱-۱۲. تعدیل رفتار از دیدگاه غزالی
۱۸۱	۲-۶-۱۲. بی‌ثباتی روانی، آسیب‌شناسی و درمان و تعدیل رفتار
۱۸۲	خلاصه درس
۱۸۲	پرسش‌های پایان درس
۱۸۲	منابعی برای مطالعه بیشتر
۱۸۴	درس سیزدهم: مسائل تربیتی از نگاه اندیشمندان مسلمان
۱۸۴	اهداف درس
۱۸۴	پرسش‌های آغازین
۱۸۵	مقدمه
۱۸۵	۱-۱۳. جاحظ
۱۸۶	۱-۱-۱۳. پیوند اصول تربیتی با فطرت و دین
۱۸۶	۲-۱-۱۳. عوامل مؤثر بر شخصیت و تربیت از نظر جاحظ
۱۸۶	الف) وراثت، غرایز و طبایع در هنگام تولد
۱۸۷	ب) عوامل محیطی و تربیتی
۱۸۸	۳-۱-۱۳. اصول و روش‌های تربیتی از نگاه جاحظ
۱۸۸	الف) کشف استعداد افراد و اهمیت آن
۱۸۹	ب) طراحی دوره عمومی
۱۸۹	ج) آموزش تخصصی
۱۸۹	د) تشویق و تنبیه
۱۹۱	۴-۱-۱۳. اصول تشویق و تنبیه از نظر جاحظ
۱۹۱	۵-۱-۱۳. شرایط و ویژگی‌های متعلم از نظر جاحظ
	۲-۱۳. فارابی
۱۹۳	۱-۲-۱۳. فارابی و امکان تغییر اخلاق
۱۹۳	۲-۲-۱۳. روش تغییر اخلاق
۱۹۳	۳-۲-۱۳. اصول تعلیم و تربیت از نگاه فارابی
۱۹۴	۴-۲-۱۳. اهداف تعلیم و تربیت نزد فارابی

۱۹۴	۵-۲-۱۳. اصول تعلیم و تربیت از نظر فارابی
۱۹۵	۶-۲-۱۳. تفاوت در شیوه تعلیم و تربیت از دیدگاه فارابی
۱۹۵	۷-۲-۱۳. دیدگاه فارابی درباره نقش تمرین و عادت در تعلیم و تربیت
۱۹۶	۸-۳-۱۳. دیدگاه فارابی درباره نقش تنبیه و تشویق در تعلیم و تربیت
۱۹۶	۳-۱۱. ابن سینا
۱۹۶	۱-۳-۱۳. اصول و روش‌های تربیتی از نگاه ابن سینا
۱۹۶	۲. رعایت تفاوت‌های فردی
۱۹۷	۳. شناخت احوال، ابدان، عقده‌ها و مکانات
۱۹۸	۱. تنظیم برنامه یادگیری در مراحل
۱۹۸	۵. آموزش گروهی
۱۹۹	۶. تشویق و تنبیه
۲۰۰	تربیت کودک
۲۰۲	۲-۳-۱۳. ویژگی‌های تربیت از نگاه ابن سینا
۲۰۲	۴-۱۳. عراقی
۲۰۳	۱-۴-۱۳. عوامل مؤثر بر تربیت از نگاه غزالی
۲۰۳	الف) نقش وراثت در تربیت
۲۰۴	ب) نقش محیط در تربیت
۲۰۶	۲-۴-۱۳. دیدگاه غزالی درباره تربیت شعنی
۲۰۷	۳-۴-۱۳. غزالی و تربیت اخلاقی
۲۰۸	۵-۱۳. فیض کاشانی
۲۰۹	۱-۵-۱۳. ساخت‌های تربیتی انسان از نگاه فیض
۲۰۹	۲-۵-۱۳. مبانی تربیت اخلاقی از نگاه فیض کاشانی
۲۱۰	۳-۵-۱۳. اهداف تربیت اخلاقی از نظر فیض کاشانی
۲۱۱	۴-۵-۱۳. راهکار تربیت اخلاقی از نگاه فیض کاشانی
۲۱۲	خلاصه درس
۲۱۳	پرسش‌های پایانی
۲۱۳	منابعی برای مطالعه بیشتر
۲۱۴	درس چهاردهم: شخصیت در گفتار اندیشمندان مسلمان
۲۱۴	اهداف درس
۲۱۵	پرسش‌های آغازین
۲۱۵	مقدمه
۲۱۵	۱-۱۴. چستی شخصیت
۲۱۵	۱-۱-۱۴. مفهوم‌شناسی شخصیت
۲۱۷	واژه شخصیت در عربی معاصر

۲۱۸	۲-۱۴. معنای شاکله در گفتار اندیشمندان مسلمان
۲۱۹	۳-۱۴. معنای خَلق در گفتار اندیشمندان مسلمان
۲۲۰	۴-۱۴. معنای قلب در گفتار اندیشمندان مسلمان
۲۲۰	۵-۱۴. صورت‌های قلب از نظر فیض کاشانی
۲۲۵	۶-۱۴. معنای نفس از دیدگاه اندیشمندان مسلمان
۲۲۶	۷-۱۴. ویژگی‌ها و مؤلفه‌های شخصیت از نگاه اندیشمندان مسلمان
۲۲۹	۸-۱۴. الگویی برای شخصیت براساس رویکرد اسلامی
۲۳۱	۲-۱۴. تحول شخصیت
۲۳۱	۳-۱۴. سرشت شخصیت از نگاه اندیشمندان مسلمان
۲۳۲	معاد تحول
۲۳۷	روش‌های تربیتی
۲۳۹	۲-۲-۱۴. شخصیت‌ها در عالم رویکرد دینی
۲۴۰	خلاصه درس
۲۴۱	پرسش‌های بایاتی
۲۴۱	منابعی برای مطالعه بیشتر
۲۴۳	منابع و مأخذ
۲۴۳	منابع فارسی و عربی
۲۵۱	منابع لاتین
۲۵۳	نمایه‌ها
۲۵۳	نمایه آیات
۲۵۵	نمایه روایات
۲۵۶	نمایه اعلام
۲۵۹	نمایه آثار
۲۶۰	نمایه موضوعات

پیشگفتار

همواره روان‌شناسان به جستجوی کشف قوانین حاکم بر رفتار و فرایندهای درونی مربوط به آن بوده‌اند (پیکرن اثر ادر فرد، ۲۰۱۰). در این راستا با تلاش‌های شبانه‌روزی خود قواعدی را به عنوان قواعد حاکم بر روان انسان کشف کرده و از به هم پیوستن این قواعد پنج رویکرد^۳ عمده، زیستی،^۴ روان‌تحلیل‌گری،^۵ رفتارگرایی،^۶ شناختی^۷ انسان‌گرایی^۸ را در تاریخ روان‌شناسی به وجود آورده‌اند. این در حالی است که به صورت آره‌نی ما باید تنها یک دسته قواعد را در اختیار داشته باشیم که همه جنبه‌های تجربه انسان، احساسات، تفکرات، تاکنون چنین نظریه مورد پذیرش همگانی به وجود نیامده است. در مقابل، رویکردهای پدید آمده‌اند که در پیش‌فرض‌ها، روش‌های بررسی و ساختار نظری با همدیگر تفاوت دارند. در واقع، هر کدام از رویکردهای ذکر شده در چارچوبی ویژه، قواعد خاصی به عنوان قواعد حاکم بر رفتار و فرایندهای درونی آن ارائه می‌کند (گلاسمن و هداد، ۲۰۱۰، ص ۵).

این تفاوت ادراک و قضاوت علمی، به‌ویژه در میان گروه‌های مختلف مانند جهان‌بسی و واتسون،^{۱۰} بنیانگذار مکتب رفتارگرایی و آبراهام مازلو،^{۱۱} از بنیانگذاران انسان‌گرایی در روان‌شناسی به وضوح نمایان است. واتسون در سخن معروفش گفت: «چند کودک سالم، با

1. Pieter A.

3. approach

5. Psychological

7. cognitive

9. Glassman & Marilyn

11. Maslow, H. A.

2. Rutherford

4. biological

6. behaviorism

8. humanism

10. John Broadus Watson

بدن‌های متناسب و محیط مناسب در اختیار من بگذارید تا آنها را پرورش بدهم. من ضمانت می‌کنم که هر کدام را به صورت تصادفی انتخاب کنم و با هر تخصصی را که بخواهید؛ به شما تحویل بدهم. بده هرچه بخواهید! پزشک، حقوق‌دان، هنرمند، سر بازرگان و حتی گدا و دزد. بدون توجه به استعداد ذاتی، آمادگی، گرایش‌ها، توانمندی‌ها، مشاغل موجود و نژاد نیاکانشان، یاد خواسته شده را تحویل می‌دهم» (گلاسمن^۱ و هداد،^۲ ۲۰۱۰، ص ۱۱۳). در مقابل او مزبور، وقتی اولین فرزندش به دنیا آمد با اینکه در گذشته از طرفداران جدی رفتارگرایی بود و آن را کنبد حل مشکلات کل جهان می‌دانست. گفت: «من از این راز و احساس واقعا در کنترل نبودن مبهوت شدم. من قبل از تمام اینها احساس می‌کردم کوچک و ضعیف و نالایفم. من تأکید می‌کنم که من یک عورک داشته باشم، نمی‌تواند رفتارگرایی باشد» (شولتز^۳ و شولتز،^۴ ۲۰۰۹، ص ۳۰۲). او وقتی پیشین گفت که احساس کرد هر کودکی وقتی متولد می‌شود ویژگی‌های خاصی دارد که او را شخصیتی منحصر به فرد می‌سازند.

سؤال اساسی آن است که چرا این رویکردها با تفاوت‌های بنیادین و در بسیاری موارد متعارض به وجود آمده‌اند؟ چه چیزی تفاوت‌های متفاوت را درباره حقیقت واحد شکل می‌دهد؟ به نظر توماس کوهن،^۵ تفاوت رویکردها در پیش فرض‌ها، روش‌ها و تئوری‌ها است که چنین تعارض‌هایی را به وجود می‌آورد. کوهن در کتاب ساختار انقلاب علمی علمی ادعا می‌کند که علم در چارچوب پارادایم‌ها عمل می‌کند و به پیش می‌رود. پارادایم به نظر کوهن چارچوب فکری یا همان جهان‌بینی است که توسط گروهی از افراد پذیرفته می‌شود. بدون تردید با توجه به پیچیدگی‌های انسان، تفاوت رویکردها در جایی که آدمی می‌خواهد نظاره‌گر خود باشد و انسان حاکم بر خود و به‌ویژه قواعد حاکم بر سازمان روانی و غیر مادی خود را به دست آورد، تکثیر بیشتری می‌یابد.

بنابراین تفاوت رویکردها به آن دلیل است که روان‌شناسان قبل از شروع پژوهش درباره موضوع‌های انسانی، قضاوت‌های کلی درونی شده‌ای درباره آن موضوع دارند که بر فرهنگ و ویژه‌ای که در آن پرورش یافته‌اند، آموزش‌های خاص و همچنین ویژگی‌های شخصی آنان برخاسته است (گلاسمن و هداد،^۶ ۲۰۱۰، ص ۵). این واقعیت‌های روان‌شناختی همانا پایه‌های روان‌شناسی و اندیشه‌های بنیادین او درباره ماهیت کل هستی که موضوع پژوهش جزء کوچک از آن است، باورهای او درباره ماهیت انسان، باورهای او درباره ماهیت شناخت انسان، باورهای

1. Glasman

2. Hadad

3. Schullz

4. Thomas Kuhn

روان‌شناس درباره ارزش‌های انسانی و در نتیجه، باورها و باورهایش درباره روش بررسی موضوع می‌باشد که در واقع پارادایمی است که روان‌شناس در چارچوب آن نظریه پردازی و برای آزمون فرضیه‌ها روش خاصی را طی می‌کند. این پیش فرض‌های درونی شده، در هنگام مواجه شدن روان‌شناس با موضوع مورد بررسی، نحوه عملکرد پژوهشی و نیز یافته‌های او را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

کتاب حاضر با عنوان علم النفس از نگاه اندیشمندان مسلمان در واقع پارادایمی ویژه در علوم انسانی به خصوص روان‌شناسی را عرضه می‌کند و دو هدف اساسی را دنبال می‌کند: ۱. معرفی آرای اندیشمندان مسلمان درباره نفس انسان؛ ۲. بیان نحوه ابتدای آرای روان‌شناختی بر این اندیشه‌های فلسفی. هدف اول در تئ درسه اول و هدف دوم با پنج درس بعدی تأمین شده است. اندیشه‌های فلسفی در این کتاب از این رویکرد برخاسته‌اند که: ۱. انسان موجودی دارای دو ساحت مادی (بدن) و مجرد (نفس) است؛ ۲. نفس بعد اصیل آدمی است؛ ۳. نفس غیر مادی است که زندگی مادی و دنیوی را هدایت می‌کند، برای زندگی جاویدان و اخروی او می‌باشد؛ ۴. انسان موجودی مختار است که ویژگی‌های شخصیتی‌اش را خود بنا و با اعمال خویش حرکت به سمت کمال را آغاز می‌کند و به حرکتش نفس دهنده تا به اوج کمال و سعادت که همان قرب الهی است، دست یابد. در این جایگاه خداوند از انسان انتظار دارد که با این نیز کمال رضایت را نسبت به خدا که رب العالمین می‌باشد، خواهد داشت.

در سایه چنین پارادایمی، قواعد روان‌شناختی در زمینه‌ها، مختلف از جمله یادگیری، آسیب‌شناسی روانی و درمان و شخصیت شکل خواهد گرفت که همان‌گونه که در بخش پایانی کتاب آمده است، با آنچه در روان‌شناسی معاصر آمده تا حدود زیادی تفاوت دارد. بنابراین مبانی فلسفی که بیشتر در علم النفس طرح می‌شود، ارتباط تنگاتنگ با اصول و یافته‌های روان‌شناختی دارد.

مقدمه

چیستی ماهیت انسان، یک ساحتی بودن یا چندساحتی بودن، نحوه ارتباط ابعاد با همدیگر، مؤلفه‌های ساختاری سازان روان انسان همانند شناخت، عواطف، هیجان‌ها، انگیزش‌ها و جنبه‌های رفتاری او، اهداف شایسته و استعدادهای درون انسانی، همواره در مرکز توجه اندیشمندان بزرگ انسانی مانند سقراط، افلاطون، ارسطو، فارابی، ابن‌سینا، ابن‌رشد و ملاصدرا بوده است. در این میان، اندیشمندان دیگر نیز همچون زکریای رازی، کنیدی، غزالی و فیض کاشانی به تغییرات درون انسانی، سلامت و کمالات آن جهت سلامت و همچنین، در جهت اختلالات روان‌شناختی، خروج از هنجار و بی‌سوگیری بازگرداندن دوباره آدمی به حالت سلامت و هنجار پرداخته‌اند.

در این راستا از کتاب‌های زیادی مانند درباره نفس اثر ارسطو، حقیقات ابن‌سینا و اسفار ملاصدرا می‌توان نام برد که به صورت مستقل یا ضمنی به مسأله‌های مرتبط با نفس انسانی پرداخته‌اند. برخی از این منابع به صورت خاص به امور مربوط به نفس انسان پرداخته و برخی قواعد روان‌شناختی حاکم بر نفس را برملا ساخته‌اند. این منابع با رویکرد فلسفی و در نتیجه با به کاربری واژگان دانش فلسفه، به بررسی ویژگی‌های انسان می‌پردازند. چنین بررسی‌ها را می‌توان به عمیق‌تر نسبت به ابعاد وجود انسان، واژگان و مفهوم‌پردازی خود را می‌طلبید. بنابراین متون مربوط را به میزان زیادی دشوار می‌کند. همین امر موجب می‌شود که کتاب‌های نوشته شده درباره علم النفس در فهم و انتقال مطالب مربوط، همواره با دشواری‌هایی روبه‌رو باشد. به عنوان نمونه این کتاب‌ها، با رویکرد درسی نیز نوشته شده‌اند. همین واقعیت باعث شد که پژوهشگاه حوزه و دانشگاه درصدد برآید با توجه به نیاز مبرم مراکز دانشگاهی به منبع درسی مناسب درباره آرا و نقطه‌نظرات روان‌شناختی اندیشمندان مسلمان برای دوره کارشناسی، کتابی درسی تدوین کند که

علاوه بر دربر گرفتن بخش مهمی از این اندیشه‌ها از سهولت بیشتری نسبت به منابع موجود برخوردار باشد. چنین شد که این اثر با پیگیری‌های مسئولان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه به‌ویژه آیت‌الله سید محمد غروی راد به ثمر نشست و به کساری قابل استفاده برای طلاب و دانشجویان مبدل شد که شامل دو بخش یعنی مباحث علم‌النفس فلسفی و آرا روان‌شناختی اندیشمندان مسلمان می‌باشد.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم، از استاد محترم آیت‌الله سیدمحمد غروی راد، مدیر محترم گروه روان‌شناسی پژوهشگاه، که نظارت علمی این اثر را عهده‌دار بودند و ضمن مطالعه تمام بخش‌ها و آرا به نقطه‌نظرهای سودمند خود همراه با برگزاری جلسات ارزیابی نقش ویژه‌ای در به ثمر رسیدن این کار بستند، شکر و قدردانی کنم؛ همچنین از حجت‌الاسلام دکتر حسن عبدی که بخش مباحث فلسفی این اثر را با تلاش زیاد تهیه کرده و به علاوه ساختار اولیه کتاب را طراحی کرده‌اند؛ تشکر و قدردانی نمایم. حجت‌الاسلام دکتر محمدرضا حاتمی نیز که در تدوین درس «رابطه نفس و بدن» ناگزیرند کار ایاری کردند، صمیمانه سپاسگزار می‌کنم. همچنین از حجت‌الاسلام دکتر ابوالقاسم سیری که بخشی از مطالب مربوط به درس «شخصیت در گفتار اندیشمندان مسلمان» را در اختیار نگذاشتند، تشکر می‌کنم.

در پایان از همه کسانی که به هر نحو در غنا بخشی و به ثمر نشستن این کتاب تأثیرگذار بوده‌اند؛ از جمله حجت‌الاسلام دکتر مسعود آذربایجانی و دکتر سیدمحمد رضا رضازاده که ارزیابی این اثر را عهده‌دار بودند و با نقطه‌نظرات مفید خود به این اثر کیفی کتاب کمک کردند و همچنین از مسئولان اجرایی پژوهشگاه که با پیگیری‌ها و مساعدت‌ها به روند سامان بخشی کتاب مدد رساندند، قدردانی می‌کنم و ما توفیقی الأبالله، علیه موکلت والی‌الایت.

رحیم نارویی نصرئی